

15 Ekim. Tarihsel Demografi

Tartışma no. 4: Tarihsel Demografi

PC Perdue

Laurel Ulrich *The Midwife's Tale* kitabında eğer Martha Ballard bize günlüğünü bırakmamış olsaydı onun hakkında sadece doğum ve ölüm yıllarını bilecektik diyor. İnsan nüfusunun çoğunluğu hakkında bizler sadece bunu bilebiliriz. Ama sadece bu çıplak sayılar bile insan hayatlarıyla ilgili bize bazı bilgiler sunabilir. Eğer tarih herkesin hakkında bilgi toplamaya çalışan bir alan olacaksa o zaman böyle demografik analizler insanların nasıl yaşadığını anlamamızda çok önemlidir.

Demografi insan nüfusunun büyüklük ve hareketliliğindeki değişiklikleri araştıran bir sosyal bilimdir. Niceliksel ölçümlerin insan davranışlarına uygulanmasında en başarılı örnektir. Bu alan biyoloji, sosyoloji, istatistik, psikoloji, ekonomi, ve tarihi değişik formlarda bir araya getirir. Demografların birçok yönden kendilerini 'pozitif' bilimlerle kurguluyorlar. Ölçüm tekniklerine, özellikle de bu günlerde nüfus sayımlarının doğruluğuna özen gösteriyorlar; detaylı matematiksel modeller oluşturuyorlar; bütün ince teknik ayrıntıları tartışıyorlar. Ancak yapmaya çalıştıkları şey sadece daha doğru sayabilmek değil. Onların ortaya çıkardığı işler bütün büyük kuramları uzun vadeli büyük ölçekli değişimlerden ayrıntılı bir şekilde haberdar ediyor. Bireysel insan olayları: -- doğum, ölüm, ve evlilik – biraraya getirildiğinde hepsinin büyük sonuçları olduğu görülüyor. Bu olaylar ortak modeller meydana getiriyor; demografların çalışmaları ortalama davranış modellerini bulmak üstünedir.

Terminoloji: Demograflar aslında sadece dört değişken üzerine çalışırlar: doğum, ölüm, evlilik ve göç. Onların önemsedikleri belli bir dönemdeki mutlak doğum sayısını bulmak değil *oran* bulmaktır: mutlak doğum sayısı / bu doğumları üretecek toplam nüfus. Buna kaba doğum hızı/oranı (KDH) diyoruz. Burada doğru paydayı bulmak çok önemlidir. Bu da nüfusun ne kadarının risk altında olduğunu gösterir. Aynı şekilde bütün nüfus için kaba ölüm ve evlilik oranlarını bulabiliriz. Ancak daha bilge sonuçlar için bizim bilmemiz gereken yaşlara özgü oranlar: 20 ile 40 yaş arasındaki kaç kadın çocuk yapıyor? 60 yaşın üstünde ölenler 5 yaş altı ölümlerle karşılaştırıldığında ne kadar? Bunlar başka politik veya sosyal değişikliklerle beraber değerlendirilebilecek önemli değişkenlerdir.

Tarihsel demografi demografların tekniklerinin geçmişe uygulanmasıdır. Ancak bu çalışmaların kullanılabilmesi için insan, saha ve zaman unsurları var olan kaynaklarla oldukça kısıtlıdır. Sadece genel milli sayımların olması yeterli değildir: yaşa özgü oranlar

çıkartabilmek için oldukça iyi sayım teknikleriniz veya nüfusu tekrar kurgulayabileceğiniz başka metodlarınız olmalı. Çin İmparatorluğu nüfusunu birinci yüzyıldan beridir sayıyor: toplamı yaklaşık 50 milyondur. Ancak nüfus sayımında yaş belirtilmediği için bize çok da fazla veri sunmuyor. Batı Avrupa hükümetleri ancak 19. yüzyılın ortasından sonra sistematik milli nüfus sayımları yapmaya başladılar. Gelişmekte olan ülkeler bu sayımları çok daha sonra uyguladılar, çoğunlukla da 20. yüzyılda. Çin'deki gerçekten yeterli nitelikteki sayım ise ancak 1982'de yapıldı.

Henry ve Goubert'in aile çalışmalarının yeniden yapılanmasıyla 1950'lerde Fransa'da devrim oldu ve demografik çalışmalar 2 yüzyıl geriye doğru gidebildi. Anthony Wrigley ve benzerleri aynı şeyi kısa bir süre sonra İngiltere'de de yapmaya başladı. Fransa'nın kırsal bölgelerindeki 16. yüzyıldan beri gelen ayrıntılı doğum, ölüm ve evlilik kayıtlarının bulunduğu kilise sicil defterleri (parish registers) Fransız demograflarına yüzyıllar süresince küçük bir nüfusun ailelerini tek tek izleme şansı verdi. Bir aileyi yeniden eskiden olduğu gibi inşa edip yazmak çok zahmetli bir metod ve ağırlıklı olarak da doğal el işçiliğinden oluşuyor: kayıtlardaki aileleri bir bir birbirleriyle eşliyorsunuz, yaşları ya hesap ediyorsunuz ya da tahminde bulunuyorsunuz, tek tek kayıtlardaki doğum, ölüm ve evlilik sayıyorsunuz ve sonunda yüzlerce insanı yaşlara özgü oranlara göre kümeliyorsunuz. Bunu bilgisayara dökmek oldukça zor oldu (isimlerin yazılışları değişiyor, rahipler hata yapıyor, eşlerin yaşları veya isimleri eksik oluyor, yangınlar, seller ve savaşlar kayıtları tahrip ediyor vs.) ve bir defada en iyi ihtimalle küçük bir bölgeyi içeriyor. Braudel'in orijinal çalışmasının ardından gelen böyle demografik araştırmalar Annales okulunun uzun süreler odağına çok uygundu. Pierre Goubert'in *Beauvais et le Beauvaisis au XVIIeme Siecle* (1960) geniş ölçüde demografik çalışmalar içeren bölgesel araştırmaların en iyisi. LeRoy Ladurie'nin *History of Languedoc* kitabı ise açıkça demografik yeniden oluşturma ve Malthuscu modele dayanmaktadır.

Şimdiye kadar da bu çalışma bütün Avrupa'ya yayılmış, daha geniş alanları içermekte ve benzer çalışmalar Çin ve Japonya'da da yapılmaya başlandı. Wrigley ve Schofield'in çalışmaları yıllarca kendini adanmış gönüllülerin İngiltere çapında veri toplaması ve kodlaması sonucu ortaya çıkabilmiştir. Sonuçta bu bilgiler bize geniş bir bölge için detaylı ve güvenilir bilgi verdi. (Fransızlar da benzer bir çalışmayı sürdürüyorlar)

Bu neden yapmaya değer bir şeydi? Bu bize sadece daha önce bildiğimizi daha güvenli bir şekilde onaylamamızı sağlayabilirdi. Hepimiz endüstriyel dönem öncesi hayata dair kültürümüzün kendinden kaynaklanan ya da sosyal kuramların açıkladığı bazı peşin

hükümlerin varisiyiz. Sonuçlar da ya toplumların nasıl değiştiğine dair genel kavrayışlarımızı onaylayacak ya da çürütecekti.

Demografik değişkenlerine başvurulmuş iki etkin model Malthus ve Marx'dır. Malthus 1798'de nüfus ve yiyecek tedariki arasında yakın bir ilişki olduğunu yazar. Tarımsal gelirin sonsuz yükselbileceğini düşünmediğinden ve ekilmiş alan en fazla aritmetik bir şekilde genişleyebileceğinden total yiyecek tedariki en iyi ihtimalle ancak doğrusal bir şekilde yükselir. Ancak nüfus eğer bir engelle karşılaşmazsa katlanarak büyür. Zamanla toplam nüfus geçim düzeyindeki toplam yiyecek tedarikini aşacaktır. Böyle olunca kıtlık, hastalık ve savaşlar gibi 'pozitif kontroller' ölüm oranını yükseltecek ve nüfus geçici olarak, bir sonraki yükselişe kadar, tekrar yiyecek tedariki düzeyine gelecektir. Parson, Malthus'un '(kasvetli) iktisat biliminin' kurucusu olduğunu boşuna söylemiyorlar, ve sonuç olarak iyiliksever bir tanrıya inanmak isteyen rahiplerin keskin saldırılarına maruz kaldı. Malthus 'engelleyici kontrolleri' (doğurganlık ve evlilik kontrolleri) düşündü, ancak bunların etkin bir şekilde işleyeceğini pek düşünmüyordu. İnsanların karşı konulmaz bir cinsel dürtüsü olduğu ve doğurganlığın da kontrol edilemeyeceği düşünülürse 'ücretlerin demir kanunu' (reel maaşların hep işçilerin minimum geçim şartlarına doğru meyil etmesi) işler: insanlar hep destekleyebilecekleri en fazla sayıda ürerler. Eğer maaşları artarsa yoksullar ancak daha çabuk çoğalırlar ve maaşlar tekrar aşağıya çekilir. Malthus'un *Nüfus'un Prensipleri Üzerine* kitabı birçok yerinde yoksullara yeterli asgari ücret sunmaya çalışan İngiliz Yoksulluk Kanununu (Poor Law) (yoksulluğu kontrol altına almaya çalışan kanun) eleştirir. Malthus'a göre bu iyi niyetli program sadece yoksulların daha hızlı üremelerini, nüfusun kaynakların sınırına daha çabuk çarpmasına ve dolayısıyla da gereksiz ölümlere sebep olur. Bu tuzağa düşmemek için önerebileceğini tek şey cinsellikten kaçınmayı telkin etmek oldu – din adamlarına söylenebilecek birşey belki ama ancak kendi bile bunun işe yarayacağını düşünmüyordu.

Anti-Malthusculuk birçok farklı yönlerden ortaya çıktı. En güçlü seküler karşı çıkış ise Malthus'un düşünce zincirine tamamıyla karşı olan Marx ve takipçilerinden geldi. Marx'a göre emek bütün değerlerin kaynağıydı. Nüfustaki yükseliş iş gücünü, bu da toplumun genel olarak üretici gücünü artıracaktı. Ona göre nüfus artışının destekleyeceği teknolojik ilerlemeye inanan biri için geçim krizi diye birşey olamazdı. Marx'a göre Malthus burjuva politik ekonomisinin en kötüsüdür, çünkü onun bu kuramı yoksulları sonsuza kadar sefaletle mahkum eder ve üretim gücünde herhangi bir değişikliğe ihtimal tanımaz.

Marx Avrupa ve Amerika hakkında haklıydı. Malthus'un tarif ettiği demografik sistemin artık tam da onun yaşadığı dönemde son bulmaya başlaması da ironiktir: tam da Hegel'in sözü gibi 'Minervanın baykuşu ancak alacakaranlıkta uçar' (bir süreçle ilgili bilgeliğe ancak onun sonlanmasından sonra ulaşılacağı: tarihçilerin en sevdiği sözlerden biridir). Tarım, endüstri ve sonra doğum kontrolündeki teknolojik ilerlemeler endüstriyel dünyayı Malthuscu bir tuzaktan kurtardı. Ancak dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde tehdit hala sürmekte. Hatta global ekonomiye baktığımızda ve nüfus ve yiyecek oranından daha geniş bir açıyla bakarsak, -mesela enerji talebi ve doğal çevrenin bunları taşıma kapasitesi oranı- Malthus'un acımasız vizyonunun bizi hala kovaladığını görebiliriz.

Ancak Marx'ın nüfus kontrolüne karşı düşmanlığı Çin'de (ve başka yerlerle birlikte Romanya'da) korkunç bir miras bıraktı. Ekonomist Ma Yinchu bir liberalleşme döneminde, 1958'de, ortodoks Marksistlere karşı açıkça bir doğum kontrol kampanyası başlattı. 1960'ların karşı devriminde bu kampanya durdurulur ve 1970'lerin sonuna kadar, nüfus 1950'lerin neredeyse iki katıdır, doğum kontrol planlamasıyla ilgili ciddi birşey yapılmaz. Şimdi ise Çin dünyada doğum kontrolü ile ilgili en katı yerlerden biri, ancak hala bir sonuç alabilmiş değil.

Danimarkalı ekonomist Ester Boserup'un Maltusculuğa karşı modern şartlara daha uygun bir başka yorumu var. Ona göre nüfus artışına dayalı bir işgücü artışı tarım üretim teknolojisinde yoğun tarıma yönelik bir değişikliğe sebep olur. Örneğin Afrika'da nüfus arttıkça tarım sistemleri az verimli serpmeye tohumdan nadısa bırakmalı tek hasata ve oradan da çift hasata geçmiştir. Burada verimliliği arttırmanın teknolojik kısıtlaması yoktur. Asıl engel işten kaçmalardır: insanlar ancak ne kadar ihtiyaçları varsa o kadar sunuyorlar ve daha fazlasını değil. Benzer bir gelişmeyi Çin'de nüfus Sung hanedanlığında (10. yüzyıl) 100 milyonken 1800'lere gelirken 300 milyona yükselirken de görmek mümkün. Sekiz yüzyıl boyunca Çin düzenli nüfus artışını tarım alanları açarak (tepeleri teraslandırarak, bataklıkları kurutarak) ve beraberinde verimliliği artırarak taşıyabilmiştir. Peki bunu nüfus 1 milyara çıktığında da 300 milyondaki gibi yapabilecek mi? Ya da Kenya eskiden %1 oranında kalkınmayla sürdürdüğü nüfusu şimdiki %3'ü kalkınma oranıyla desteklemeye devam edebilecek mi?

Tarihsel demografi çalışmalarının çoğu Malthuscu veya ona alternatif kuramları test etmek üzerine kuruluyor. Muhakkak ki Avrupa ve diğer yerlerde 1800lerdeki tuzağı aşacak birşey oldu. Bu neydi ve bu cevabı ne kadar genelledebiliriz? Aslında Avrupa'nın 1800lerden önceki demografik deneyiminin sandığımızdan da daha karmaşık olduğu ortaya çıktı. Şimdi

bütün bu endüstriyel Batı'nın yükselişini açıklamaya çalışan sosyolojik kuramlar kilise sicil defterlerini eşeleyerek bu sabırlı insanlar sayesinde çıktı.

Tarihsel demografideki devrimden önceki bazı yaygın düşünceleri şöyle sıralayabiliriz: 'endüstri öncesi toplumlar fakirdi, aileleri kalabalıktı, çok sayıda çocukları vardı, birçoğu açlıktan ölüyordu, vs. Doğumları kontrol etmenin bir yolu yoktu; dolayısıyla yiyecek miktarının kaldırabileceği maksimum sayıda çocuk doğuyordu. Bu yaşam standardını aşağıda tutuyor ve ekonomik gelişmenin başlamasını imkansız hale getiriyordu. Nasıl olduysa İngiltere endüstriyel devrimin başlamasıyla bu döngüden çıktı. Fransa ve Batı Avuranın geri kalanı da onu 19. yüzyılda izledi. Buradaki sır endüstri ve tarıma yeni teknolojilerin uygulanmasıydı: insanlar daha iyi besleniyor, daha iyi tıbbi bakım görüyor, daha fazla çalışıyor, fabrikalara gidiyorlar, daha fazla üretiyordu, vs. Bir kere toplumun refahı artınca insanlar ailelerini küçülttüler: ailedeki sayı azaldı, daha az çocuk daha fazla beslendi ve gıda sağlanmasına ilişkin daha az baskı oluştu. Gelişmekte olan ülkeler bugün Avrupa'nın 1780 öncesinde olduğu durumdalar. Tek yapmaları gereken nüfusu kontrol altına alıp, Batı teknolojisine geçmek ve böylece onlar da gelişecekler.'

Bu anlatının çoğu yanlış çıktı. Bazı sınırlı bölgelerde bu işe yarayabilir, ancak genel bir kuram olarak yanıltıcı. İlk şok Batı Avrupa'nın pek görülmedik evlenme modeliyle (sadece Leningrad ve Trieste çizgisinin batısında) oldu. Batı Avrupa'nın evlenme yaşı oldukça geçti (26-29 erkekler, 23-25 kadınlar) ve oldukça yüksek sayıda evlenmeyenler oranı (% 20-30 hiç evlenmiyor). Bu model Doğu Avrupa, Rusya ve dünyanın birçok başka yerinden oldukça zıt. Bu bölgede aynı zamanda bölünemez miras ve büyük evlat hakkı (primogeniture) vardı: mesela bütün toprak sadece büyük oğula kalıyordu.

Ve muhtemelen gayri meşruluk oldukça kınanıyor ve pratikte çok görülen birşey değildi. Bu da evlilik yaşı üzerindeki kontrolün nüfusun büyüme oranını üzerinde etkin olduğu anlamını taşıyor. Gençler kendilerinin toprağı olmadan bir aileyi geçindirebilecek durumda değillerdi. En büyük oğul baba ölene veya ona istemeyerek ona bırakana kadar aile çiftliğini devralamıyor. Dolayısıyla erken yaşta evlenemiyor. Diğer oğullar çiftliği bırakıp ya şehirde ya topraksız tarım işçisi olarak çalışmak zorundalar. Her iki durumda da yoksul ve çoğunlukla bekar kalmaya mahkumlar. O zaman Malthus'un 'pozitif kontrolleri' dışında da nüfusu kontrol eden faktörler olduğu anlaşılıyor. Önceki çalışmalar en önemli nüfus dinamikleri belirleyicisi olarak genellikle ölüm oranlarına bakıyordu, yeni çalışmalarsa doğurganlık ve evlenme oranlarında odaklanıyor. (Tilly, ed. *Historical Studies of Changing Fertility*).

Örneğin: işte modern demograf ve modern tarihçiler için anahtar sorulardan biri: nüfus neden 18. yüzyılda endüstri devrimi henüz başlamadan neredeyse dünyanın her yerinde (Japonya hariç) büyüdü? Eski açıklamaya göre İngiltere’de endüstri devrimi öncesinde ölüm oranı sağlık koşullarının gelişmesi (sanitasyon), çiçek aşısı ve tarımsal devrim (şalgam, nadasa bırakmaya son, drenaj) sayesinde düşüyor ve daha yüksek yaşam standardı getiriyor. Muhtemelen bu doğru değil. Wrigley ve Schofield’e göre bunun asıl sebebi evlilik yaşında bir düşüştü. Sıradaki soru: evlilik yaşı neden düştü? Bu kırsal endüstrideki yayılmayla ilgili olabilir, böylelikle çiftliklerden dışarı atılan küçük oğullar da çalışıp toprak sahibi olmadan bir aile geçindirme imkanına sahip olabilirler. (Ancak bu çok daha karmaşık: bkz ilk (proto) endüstrileşme tartışmaları (R. Braun; Medick, v.b.).

KAYNAKÇA:

Rudolf Braun, "Early Industrialization and Demographic Change in the Canton of Zurich", Charles Tilly, der., *Historical Studies of Changing Fertility* (Princeton, 1978) içinde.

James Lee, Cameron Campbell, ve Guofu Tan, "Infanticide and Family Planning in Late Imperial China: The Price and Population History of Rural Liaoning, 1774-1873", Thomas G. Rawski ve Lillian M. Li, der., *Chinese History in Economic Perspective* (Berkeley, 1992) içinde.

Roger S. Schofield, "Introduction", ve "Through a Glass Darkly: *The Population History of England as an Experiment in History*", Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb, R. Schofield;

E A Wrigley; M. Anderson; et al der., *Population and History: From the Traditional to the Modern World* (Journal of Interdisciplinary History dergisinin özel sayısı, Cambridge; New York, 1986)

Thomas C. Smith ve Robert Ng, "Peasant Families and Population Control in Eighteenth-Century Japan", Thomas C. Smith, *Native Sources of Japanese Industrialization, 1750-1920* (Berkeley, 1988) içinde.

E.A. Wrigley ve R.S. Schofield, *The Population History of England, 1541 - 1871: A Reconstruction*, (Cambridge, 1981)